

A vezérezredes utolsó levele

(kisregény)

(I. rész)

Egyetlenem!

Rettenetesen fáradtnak, agyonüöttnek érzem magam, aludnom kellene, hosszú, mély álomba merülve talán ki tudnám pihenni magam – ha egyáltalán meg lehet szabadulni attól a fáradtságtól, amit az ilyen semmittevés okoz; de hát akármennyire kívánom, előre tudom, hiába feküdnék le, hiába erőltetném az alvást, most sem sikerülne: mint oly régóta már az álmatlan éjszakák után, csak még kimerültebb lennék. Nem lehet ennél szörnyűbb: mikor megszoktad, hogy egész életedben teszel, állandóan teszel valamit, akkor egyszer csak vége mindennek, el vagy zárva a világtól, semmi lehetőség nincs a cselekvésre, s éppen akkor, amikor erre a legnagyobb szükséged lenne. Hiába minden, de ha tudom is, akármennyire biztos lehetek is benne, hogy semmi értelme, mégis meg kell írnom ezt a levelet, meg kell mindent próbálnom, ha csak egy csöppnyi esély is mutatkozik, hogy sikerül; he száz levelet kell megírnom, hogy abból egy eljusson hozzád, akkor tévovázás nélkül ezt teszem reggeltől estig ezekben a napokban, amelyek életemből még hátra vannak. Ha vannak.

Lehet, hogy nem napokról, csak órákról van szó, persze. Amióta ide átraktak, semmit sem tudhatok biztosan, minden pillanatban bármi megtörténhet velem, ha úgy akarják, akár karóba is húzhatnak, azt tesznek velem, amit akarnak, teljesen ki vagyok szolgáltatva a kommunista szerb hatalom kénye-kedvének. (Nem akarom azt elhinni, semmiképpen sem szabad abba beletörődnöm, hogy a hazám, a magyar állam éppenséggel a kisujját sem hajlandó megmozdítani értem, pedig az itt eltöltött hónapok után arra kell gondolnom - egyre inkább gyötör a balsejtelem -, hogy az otthoni illetékes hivatalokban senkit sem érdekel, mit tesznek velem ezek itt az újvidéki börtönben. Téged fölösleges arra kérnem, hogy próbálj megmozgatni mindent, amit csak lehet, hogyha innen nem is tudnak kiszabadítani, de legalább ne feledkezzenek meg rólam; biztosra veszem, hogy az én figyelmeztetésem nélkül sem múlik el napod úgy - noha sejtem, egyébként is milyen nehéz

most ott a sorsotok -, hogy ne fordulnál valakihez segítségért vagy tanácsért szerencsétlenségem enyhítése érdekében.

Tegnap délután kezdődött a tárgyalás, ma engem hallgattak ki, mert ugye én vagyok az első számú vádlott, hát eltartott egész nap. Ez az ügyész mi mindent össze nem hordott ellenem! Ennyi szemenszedett hazugságot elképzelni sem tudtam! Igaz, nagyobb részét hallottam én már Pesten is. Nahát, az ügyész magyar – képzeld, még ez is! –, hát amit lehetett, átírt a pesti vádiratból, meg aztán ezek hozzácsaptak még egy nagy adag magyarellenességet, mert attól szikráznak itt a szavak is, a tekintetek is, ahogy a nagyterembe lépve végignézek a tömött széksorokból felénk forduló arcokon.

A régi Leventeotthon termében tartják a tárgyalást, nincs messze a börtöntől, egy kis autóbuszon hoznak ide bennünket. Tegnap egymás mellett ültünk az első padsorban mind a kilencen, mögöttünk egy-egy fegyveres őr, s aztán a következő sorokban a közönség; kíváncsiak, nyugtalanok, indulatosan be-bekiáltak az emberek. Nem csoda persze, bizonyosan vannak közöttük olyanok, akiket a csendőrök a razzia idején éppen ide tereltek be igazoltatásra. Az emlékek felélevenednek a megjelenésünkkel...

Október vége, hideg van a teremben, jólesik a nagykabát, két éve, hogy felvettem ezt a meleg krombit, jól megszolgált Sopronkőhidán, az osztrák hegyekben, aztán Budapesten, most meg itt. Ha nincs, hát alighanem összefagyok.

Egyszer-kétszer így is megkaptam a náthát (negyvenöt januárjában a kőhidai börtönben még hasznom is volt belőle, a nyilasoknak el kellett halasztaniuk a kihallgatásom), de ez alatt a két év alatt – most kell, hogy legyen az évforduló, minő dicsőséges! –, amióta rabságba kerültem, nagyobb betegségbe nem estem, pedig sem az ételmezés nem volt kifogástalan, sem a higiéné, és Kőhidán a hastífusz is ránk ijesztett. A magam bőrén tapasztaltam meg, miért fontos a katonai nevelésben, hogy kezdettől fogva a legsúlyosabb fizi-

kai megpróbáltatások elviselésére készítsék a növényeket.

Lám, miket írok! Javíthatatlan vagyok, súlyos szakmai elferdülés, mintha itt most fontos lenne számomra, hogy az utókornak írásban hagyjam meg ezt a tanulságot. De az mégis teljesítmény, hogy ilyen szörnyű körülmények között, ilyen lelki megalázások és testi gyötrelmek mellett is talpon maradtam, s erőt érzek magamban, hogy az előttem álló szenvedésekkel is szembenézzek.

Mert hogy a legnehezebbje csak ezután következik, amit tegnap meg ma hallottam, abban már nem lehet kételkedni. Ezért is ültem le most, több héttel az első levelem elküldése után a második megírásához. Munkám során nemegyszer megtörtént, hogy megbántam, amit tettem, lelkifurdalás kínozott, dilemmák között vergődtem, jó volt, hogy ezeket, a legmeghittebbeket is megbeszélhettem veled, legtöbbször esténként, amikor otthon kettesben maradtunk, ez volt az az idő, amikor szabad utat kaptak azok a gondolatok is, amelyek csak miránk tartoztak. A vádirat felolvasása, de különösen a kihallgatásom után millió egy olyan kétely mart belém, amiről – sokkal inkább, mint előbb bármikor – szerettem volna beszélni veled, s noha tudtam, hogy ez sohasem volt ennyire lehetetlen, mint éppen ekkor (s egyáltalán, látjuk-e még... lehetséges, hogy többé már nem látjuk egymást?), nem maradt számomra más, kínomban le kellett ülnöm az asztalhoz.

Te most arra gondolhatsz (ha egyszer mégis kezdedbe kerül ez a levél), hogy ha asztal van a cellámban, ha papírt, ceruzát kaptam, akkor talán mégsem bánnak velem olyan rettenetes embertelen módon. S hozzátehetem ehhez, hogy pár héttel ezelőtt az ügyészi kihallgatások kezdetén még levélborítékot is adtak, nyugtattak, hogy címezzen meg neked, ragasszam le, elküldik biztosan. S kézbesíteni fogják a válaszodat is.

Előbb kételkedtem, aztán elhittem nekik, legalábbis úgy tettem, mintha elhittem volna. S mert valóban úgy éreztem, fennáll némi esély, hogy megkapod a levelet, megfogadtam a tanácsukat. S nem tudhatom, talán valóban elküldték, mert mért ne tették volna, de ami azután következett, s hogy tőled nem érkezett sem válasz, sem másféle jelzés, hát biztosra veszem, hogy átejtettek, mint azóta más esetben is.

Ezért nem írtam aztán jó néhány hétig semmit, csak vergődtem itt magamban, a cellám falai között, titokban abban a lehetetlenben reménykedve, hogy akad talán valaki, aki nem feledkezett meg rólam, akinek hatalma is lesz, s kiemel ebből a pusztulásból; ta-

lán hiú ábrándokban ringattam magam, talán mégsem, akármilyen kilátástalan a helyzetem, csak hinnem kell, hogy történik még valami, hogy bekövetkezik egy fordulat végre az én javamra is.

Kezdetől fogva bíztam ebben, számomra más nem maradt, ezektől semmi jót nem várhatok, ezt már az első napokban láthattam. Nem is számíthattam másra, s hogy ezt tudom, nyomban a tudomásukra is hoztam már az első kihallgatáson, kijelentve, hogy ezt a bíróságot nem tartom illetékesnek, előtte nem akarok vallomást tenni és semmilyen formában nem vagyok hajlandó részt venni a munkájában. Régen volt ez, sok minden történt azóta, addig próbálkoztak, hogy rávettek (miért hagytam magam? de mi mást tehettem) nemcsak az ügyész, a bírák is beszéltek velem, mintha nagyon fontos lenne számukra, hogy meggyőzzenek, hogy belássam, nem egy előre megírt színdarab szereplői leszünk, de a tárgyalásnak valóban az lesz a célja, hogy a háború alatti szörnyűségekről kiderítse az igazságot, s mert tudják, hogy én e borzalmakat már akkor elítéltem (még erre is hivatkoztak!), hát joggal számíthatnak ez emberségemre, hogy az igazság kivizsgálásában a segítségükre leszek. Ezt mondták, az a bíró is azzal etetett, hogy az igazságot akarják. Azt persze, bólogattam a szavaira. Sejtették ők, hogy az igazság ellen nem lehet kifogásom, az ilyen közreműködést nem tagadhatom meg, de nehogy azt higgyék, olyan könnyen lépre csaltak, annyit mégis megmagyaráztam a bírónak, hogy azt azért én is tudom (amit ő is persze), hogy más az ő igazságuk, és megint más az enyém. Erre meg ő is csak bólogatni tudott. De múltak a napok, s a cella magányában be kellett látnom, hogy kilátástalan helyzetbe kerültem, tehetetlenül magamra hagyatva, s teljes kiszolgáltatottságomban semmilyen feltételeket nem támaszthatok velük szemben, meg kell tennem, amit kívánnak tőlem. Figyelmeztettek is rá, hogy saját érdekem kívánja meg, hogy ne utasítsam vissza ajánlatukat, hiszen csak természetes: ahogy én viselkedek, olyan lesz majd velem szemben a bánásmód. És végül magam is úgy láttam, tekintetbe véve, hogy azt tesznek velem, amit akarnak, a tárgyalás kínálja az egyetlen lehetőséget – mivel nyilvános tárgyalást terveztek –, ez lesz még az egyetlen, talán az utolsó alkalom, hogy (az ítéletet nem is befolyásolva) kifejtsem a magam igazát.

A bírák között nem, de az újságírók, a közönség között talán akad majd valaki, aki... Szóval, hogyha én a tárgyalóteremben elmondok valamit, akkor az talán

(mert meghallják) otthon is cselekvésre készíti az illetékeseket.

De ha nem, ha ezek lesznek a hozzád intézett utolsó szavaim, akkor – mert megint csak reménykedhetek, hogy talán eljutnak hozzád - az utolsó levelemben írom meg, amit ebben a pillanatban (talán közvetlenül a kivégzésem előtt) a legfontosabbnak tartok.

Mondtam már Pesten az ottani vádakkal kapcsolatban, s ha nem is kellene ismételnem, akkor is újra csak arra kérek, egy szót se higgyél el azokból a kohlmányokból, amelyeket (ha valahogy eljutnak hozzád) a vádirat ellenem összehord! Nem ember, de szörnyű fenevad lennék, ha akár a tizedét is elkövettem volna azoknak a bűnöknek, amelyeket itt az ügyész a fejemre olvasott. Úgy mutatják ezt itt be, mint a razzia főbűnöseinek tárgyalását, s talán mert ebben az ügyben az én rovásomra sehogysem tudtak elegendő gonoszságot összekaparni, hát elővették a keleti frontot, hogy én voltam az oroszokhoz betörő csapatok parancsnoka, hogy a megszállt területeken terrort vezettem be, hogy embertelen kegyetlenségeket követtem el a lakossággal és a hadifoglyokkal szemben; hogy én küldtem a Don-kanyarba a 2. magyar hadsereget, hogy én vagyok az oka a pusztulásának, hogy én állítottam fel a vészbírótságot, s ez aztán a kommunista és más haladó hazafiak ezreit ítélte halálra; az ítéleteket én hagytam jóvá, rendre elutasítva a kegyelmi kérvényeket; hogy én vagyok a felelős a zsidó munkaszolgálatosok szenvedéseikért meg a frontra küldéséért; hogy parancsommal én akadályoztam meg, hogy a honvédség szembeszálljon a német megszálló csapatokkal; hogy én dolgoztam ki a szerbiai megszállás tervét, s persze a legsúlyosabb vád, hogy én adtam parancsot a több ezer áldozatot követelő razzia végrehajtására, hogy noha módomban lett volna, nem akadályoztam meg a vérengzést, s aztán védelmembe vettem a vétkeseket, mikor pedig megkezdődött a tárgyalásuk, nem tartóztattam le őket, s ezzel lehetővé tettem szökésüket.

A pesti tárgyaláson már hallhattad ezt a felsorolást, ott is megcáfoltam az állításokat, a tanúk legnagyobb része ugyancsak nekem adott igazat, s aztán az ítéleteket tudod. Komiszul bántak velem a börtönben, lépten-nyomon éreztették, hogy örülnöm kell, amiért nem kerültem több más háborús bűnösrel együtt én is a bitófa alá. Kezdtem már megbarátkozni a gondolattal, hogy éveket kell börtönben töltenem, reménykedve, hogy előbb-utóbb talán csak kiszabadulok, s marad

majd még egy-két év nyugalomban, veletek együtt a Klotild-ligeti házban.

S aztán, amit nem vártam, életem sok csalódása között talán a legfájdalmasabb: idelőktek ezeknek prédára. Súlyosabb büntetés nem érhetett volna. Ezek itt elégedetten dörzsölhették a kezüket, a honvéd vezérkar főnöke nem mindennapi zsákmány, most mondhatnám – lehet cinikus ilyen helyzetben valaki? – hogy én még így is a hazám szolgálatában álltam, nem tudom ugyan, hogy szólt az alku, de talán nem adtak olcsón, cserébe kaptak értem valamit, valami ígéretet legalább.

Sok dilemmát ébresztett bennem a mai kihallgatás, eddigi életem, az elmúlt évtizedek hordaléka laviszerűen zúdult rám, meg kell szabadulnom fojtó szorításából, pályám eseményeinek súlyos kösziklái... Áh, nem is! A legfontosabb mégis az lenne, nem lehet, hogy meghaljak anélkül, hogy tudnám, hogy jutottam ide, hogy kerültem ebbe a rettenetes helyzetbe. Mi történt a világgal, mi ezekkel az emberekkel, hogy elvetemült gonosztevőnek tartják azt, aki egész életét a legnemesebb eszméért áldozta? Nálad senki jobban nem tudhatja, hogy akárhova állított a sors, a szolgálatot, amit vállaltam, a haza védelmét mindig a legnagyobb odaadással igyekeztem végezni, magas beosztásomat anyagi előnyök elérésére soha nem használtam fel, noha erre nem egy alkalom kínálkozott, s éltek is vele sokan a bajtársak közül. Újra és újra csak azt látva, hogy hiába mondom, bizonygatom, senki sem akarja meghallani az igazságot, egyedüli vigaszom maradt, hogy te, aki mindenkinél jobban ismersz, te (s ez mindennél fontosabb) megmaradsz meggyőződésedben, semmi, a világ összes hazugsága sem tántoríthat el attól a hitedtől, hogy ártatlan vagyok.

Istenem, azt a megalázást! Most én magyarázam ezeknek az újvidéki kommunista bírácoknak itt, képzeld el, ezeknek kell, hogy bizonygassam: a háborúba lépésre nekem semmi befolyásom nem volt, az ukrán lakossággal meg a hadifoglyokkal nem kegyetlenkedtem; hát mi köze az újvidéki bírácoknak az én ukránai magatartásomhoz, honnan veszik ők maguknak a jogot, hogy az én ottani cselekedeteimet megítéljék? De mit tehetek, gondoltam, ha már így van, megpróbálom elmondani nekik is, amit már Pesten kifejtettem, hogy a reám zúdított rágalomzónnek éppen az ellenkezője az igaz (noha tudtam, s micsoda szörnyűség, hogy akármit csinállok, mindenről tudom, hogy hiába, hogy semmi értelme, ahogy ennek a levélírásnak se, s mégis csinálnom kell eszeveszett kitartással, anélkül, hogy bár-

mi eredményre számíthatnék), ám gyorsan újfent arról győződhettem meg, hogy a bírák, ha ugyan figyelnek a szavaimra, ezt nem azért teszik, mert kíváncsian várják, milyen új mozzanatok kifejtésével járulok hozzá az egyes események megértéséhez, s bennük az én magatartásom helyes megítéléséhez; úgy látszik, ez már mind előre meg van írva, az egész játék most csak arra jó, hogy a közönség mulattatására (és minden alkalmat kihasználva) meg-megcsillogtassák velem szemben szellemi fölényüket. Képzeld el ezeket, ezt a határtalan szellemi nyomort! A bírák (különösen az a fiatalabb magyar szavazóbíró) szükségét érzik annak, ilyen lelki táplálékra szorulnak, hogy egy szánalmasan nyomorúságos, kilátástalan helyzetbe lökött szerencsétlennel szemben fölényeskedjenek; mint ahogy a magasból a karvaly köröz a kiszemelt áldozata, fölött, készenlétben várva figyelik szavaimat, s az első kedvezőnek ígérkező alkalomra lecsapva már ragyog is szemükben a káröröm.

Arról kezdtem nekik beszélni, hogy én az első naptól a háborús részvételünk csökkentésére törekedtem (aminek ezek éppen az ellenkezőjét állítják, pedig ez annyira átlátszó hazugság, egyszerűen szégyenlem, hogy cáfolni vagyok kénytelen), s a voronyezsi vereség után kiküldöttem útján kapcsolatba léptem az amerikaiakkal, készültem az átállásra, csak a kedvező alkalmat vártam, gondolom, ezek már tudott dolgok, kétségbevonhatatlan tények, tanúim vannak rá, bármikor bizonyíthatják; persze megint együgyűnek bizonyult az igyekezetem, hogy eme tények feltárásából valami előnyöm származzék, mikor az amerikai kapcsolatot említettem, az a fiatal magyar bíró nyomban lecsapott:

– *Mért nem fordult az oroszokhoz?*

– *Messze voltak még az oroszok – próbáltam volna magyarázni.*

– *Messze?*

– *Ezer kilométernél is messzebb volt akkor még a front.*

Készségesen válaszoltam, már-már abban a hitben ringatva magam, hogy talán csakugyan sikerült felkeltenem az érdeklődését, s meg akar tudni valamit a részletekről is, de nem hagyott sokáig kétségben, gyorsan észhez térített cinikus megjegyzése, pontot tett a reménykedéseimre:

– *Persze, Amerika közelebb volt.*

Mit mondhattam erre? Lecsaptam a fejem, szégyelltem magam, bántott, hogy ilyen naivul megint kelepcebe estem, de gyorsan magamhoz tértem, újra a

szemébe néztem, ha tud a tekintetemből olvasni (de hogy tudna), láthatta volna a bírói asztal magaslatából is, hogy a szégyent ő hozta rám, őmiatta égeti az arcot, amiért a fajtámbeliek között ilyenek vannak...

Nem is mondtam aztán erről semmi többet, tudomásul kell vennem, ez ellen hiába kapálóznék, itt most nem az én akaratom szerint történnek a dolgok, szinte mindegy, hogy mit teszek, mit mondok, az ítéletet ez nem befolyásolja (de szörnyű, hogy ha biztos vagyok is előbbi állításomban, s ha nem látok is semmi olyat, ami reménykedésre adna okot, valahol nagyon mélyen mégis pislál a bizakodás, s időnként magasra csap a lángja, mintha dacolni akarna a hazugságok (özönével); azért naponta ígérkeznek olyan események, amelyek szorongással töltenek el, holnapra verhető F.Cz. altábornagy kihallgatása, számomra a tárgyalás legizgalmasabb fejleménye lesz; végeredményben ettől sem szabad fordulatot várnom, minden okom megvan, hogy féljek az altábornagy vallomásától, de ha arra gondolok, hogy régi barátomról, bajtársamról, tábornoktársamról van szó, akivel a viszontagságos évek után most együtt állunk az ellenség bírósága előtt, akkor hihetem, hogy talán neki is eszébe jutnak a mostani nagy számvetés közben a barátság melegétől áthatott közös estéink, s ezek az emlékek, sok más mellett, ezek is befolyásolják az ember vallomástétel előtti elhatározását.

Ha ebben a komédiában létezik valami, aminek reám nézve súlya lehet, akkor az nem más, mint éppen az ő vallomása. Reggel együtt visznek majd bennünket, biztosan megint azzal az autóbusszal, aztán megállunk a Leventeotthon sarkánál, pár lépés csak az alagsori bejárat, innen a csigalépcsőn föl a tárgyalóterembe, ott leülünk egymás mellé a hosszú fapadra, s szó nélkül várjuk a tárgyalás kezdetét. Most még egy nyomasztó éjszaka áll előttem, a szememet sem tudom majd lehunyni, számtalanszor átgondolom majd a holnap várható eshetőségeket. Az altábornagyot nyilván csak a razzia részleteiről fogják kérdezni, az ellenem felhozott vádpontok között is ez a legsúlyosabb, s noha őrá már otthon kimondták a halálos ítéletet, a menekülésre itt sincs semmi esélye, s alighanem hozzám hasonlóan kínos gondolatok között győtrődve virrasztja át cellája hideg kilátástalanságában a végtelen hosszúnak ígérkező éjszakát, közben éberem figyelve minden, a folyosóról

2.

Akkor szerdán este kikapcsolták a villanyt, vagy áramszünet lett, nem tudtam befejezni a levelet, másnap nem volt sem kedvem, sem erőm a folytatáshoz. A tárgyalásról visszaérve, mikor a cellámat rám zárták, s leültem a priccsre, úgy kalapban, télikabátban, valami érthetetlen, ismeretlen reszketés fogott el, valami azelőtt sosem észlelt borzongás, nem tudtam magamnak parancsolni, görcsösen rángatóztak az ujjaim, hiába próbáltam őket megállítani.

Nem jött meg a kedvem a levélíráshoz csütörtökön sem, pénteken sem, pedig lett volna miről írnom; amit a tárgyalóteremben hallottam, amit átéltem, kétegyeket ébresztett bennem, s minderről csak veled tudtam megnyugtató őszinteséggel beszélgetni. Az otthon biztonságának melege kellett ahhoz az őszinteséghez, az olyan otthoné, amilyenné csak a te csodálatos fantáziád tudta varázsolni a Váralja utcai lakásunkat. Sok minden mellett ezt is csodáltam benned, bámulatos volt az a képességed, hogy a lakásban a berendezést lakályos otthonná tudtad álmodni; a lámpaernyőtől a heverőig, a szőnyegtől a borospohárig mindennek a te ízlésed adta meg, a helyét, a színét, formáját s mindebből az összehatás csakugyan varázserővel, észrevétlenül és ellenállhatatlanul sugallta, hogy nekem sehol máshol a világon nem lenne ilyen jó dolgom; mindegy, hogy a rekamién heverve olvastam-e az újságot, a vacsoraasztalnál fogyasztottam-e akár a déli maradékot, az íróasztalomnál ülve végeztem-e hazavitt hivatali teendőimet, fizetésosztás után, esti rádiózás közben beszéltem-e meg veled a pénz beosztását, vagy éppen fejemet az öledbe hajtva próbáltam megszabadulni a sokszor elviselhetetlenül gyötrő napi gondoktól; mindegy, a lakás melyik részében mit csináltam, sosem ütköztem semmi bántó aránytalanságba, a berendezés jóleső összhangja - csak utólag, sok gondolkozás után tudom ezt így, már csak az emlékekből megfogalmazni, talán ez is egy formája az (idejében eléggé kifejezésre nem juttatott) utólagos hálának -, az az összhang (s a Klotildligeti ház!) valójában azt a harmóniát fejezte ki, amelynek soha ki nem hűlő fénye az elmúlt huszonhat évben életünk együtt eltöltött napjait beragyogta, s aminek az emlékénel cellám fagyos falai között is melegedhetek még.

Hol van már az az otthon, hová tűnt el, miért kellett így elpusztulnia, kérdezem magamtól számtalanszor, de még ennél is szörnyűbb: reménykednem sem

lehet már, hogy egyszer még veled együtt örülhetek az oltalmának; álmodozhatok csak róla a kemény priccsen hánykolódva, s ezt is ki tudja, hány napig, meddig marad meg még életemnek ez az egyetlen dédelgetett, titkos gyönyörűsége. Látod, még itt is erre, folyton erre gondolok, hogy mi szép volt az életemben, aminek emléke halálomig pótolni tudja elapadó életerőmet, hogy ezt is csak neked köszönhetem, s ezért sem lehet úgy elmennem innen mindörökre, hogy még egy utolsó hálát ne mondjak legalább. Ezt, hogy eljöhess még egyszer, mielőtt minden véget érne, ennek a kérésnek a teljesítését nem tagadhatják meg a legbarbárabb, legkegyetlenebb diktátorok sem. Mikor fülelek a kinti neszekre, ezeket szimatolom az orrommal, s hallgatom minden porcikámmal, akkor előttem, a józan eszem előtt is titkolva azt várom, hogy értem jönnek, fölkísérnek egy szobába, ahol már ott állsz te, és semmivel sem törődve, a belépés pillanatában a nyakamba kapaszkodsz. Hiába győzögetem magam, hogy ez teljesen lehetetlen, egyre csak várom, hol türelmesen, hol idegesen a viszontlátásnak ezt a pillanatát. Feledhetetlen lenne. Neked is. Fájdalmasan feledhetetlen. De nem lesz ebből semmi, persze hogy nem. Talán nem is csak ezek miatt, de sejtem, hogy otthon is borzasztóan nehéz. Neked meg még különösen, a kicsit is kire hagyni... Őt nem említettem eddig, nem mintha nem gondolnék rá naponta, de hát elég ez a mostani fájdalom, ne fokozzuk tovább az emlékeinkkel is; ha van mivel, próbáljuk enyhíteni inkább.

Itt vagyok most, mélyebb szakadékba ember nem zuhanhat, annak is a legalsó részén, meredek, magas sziklafalak közül föl nem kapaszkodhatok többé soha; törhetem a fejem, teszem is már mióta, s féltő, hogy mégis a tanácsstalanság éjszakájában vakoskodva hagyok itt mindent, a sok gondolkodás után sem tudok rájönni a nagy bukásom okára, mi volt a vétkem, mi az a nagy bűn, aminek elkövetése után hiába próbáltam megállni, csak csúsztam tovább feltartóztathatatlanul a lejtőn. Hogy örültem annak, melyik ember nem örülne, mikor a pálya legmagasabb fokát elértem, s mintha ez, a felemelkedésnek ez az utolsó lépcsője csak azért adatott volna meg, hogy aztán nagyobb legyen s bukás, fájdalmasabb a zuhanás. Hittem pedig, a fiatal Horthyval meg aztán a kormányzóval folytatott beszélgetés után is biztosra vettem, semmi kétely föl se merült bennem – a hiúságomnak volt szüksége ezekre az illúziókra? – , hogy a tisztség amire fölkértek, amire kineveztek, olyan esélyt nyújt a cselekvésre, tu-

dásom, bátorságom, emberségem megmutatására, amilyenről pályatársaim csak álmodozhattak.

Úgy gondoltam akkor, hogy a háborús körülmények között a vezérkari főnöki teendők végzéséhez valóban szükség van azokra az erényekre, amelyekkel én rendelkeztem. Ez lehetett a meggyőződése a kormányzó fiának is, ezért hívta fel apjának a figyelmét reám. Örültem már annak, hogy együtt vacsorázhatok a kormányzó fiával, akkoriban tértem vissza a frontról, kertetelés nélkül elmondtam neki a tapasztaltakat, nem titkolva el azt sem, amit hazaindulásom előtt már a fronton is közöltem egyik-másik (akkor még győzelmi mámorban úszó) tisztársammal, vagyis hogy le kell számolnunk a villámháborús ábrándokkal, nagy ütközetek várnak ránk, sok áldozatot követelő, hosszú harcokra van kilátás, s ha nem leszünk óvatosak, könnyen elvérezhet az egész magyar hadsereg, pedig azt meg kellene őrizni, a háború végén, a végső elrendeződéskor lehet rá majd legnagyobb szükségünk, nehogy megismétlődjön a tizenkilences anarchia, amikor románok, szerbek, szlovákok szabadon fosztogatták a védelem nélkül maradt országot; hogy ennek a megismétlődését meg tudjuk akadályozni, mindenekelett erre kell törekednünk, és semmiképpen sem az oroszországi harcokba való teljes bekapcsolódásra, hangsúlyoztam többször is felbátorodva a fiatal Horthy érdeklődésének láttán. A vezérkar meg a honvédelmi minisztérium is rajongott a hadbalépésért, hát a kormányzó fia énelőttem nemigen hallhatott másoktól nem éppen elragadtatót, sőt azzal inkább ellentétes beszámolót a keleti frontról, már ezért is gondoltam, emlékezetes marad neki a kassai vacsora, ahogy nekem is, ebben már akkor biztos voltam, ám azt még nem sejtettem, hogy ez lesz életem legjelentősebb (talán legvégzetesebb) sorsfordulója; fölszállok a vonatra, s elvisz a végállomásig, de befolyásolni többé már nem tudom sem az irányát, sem a sebességét. Gyanútlan őszinteséggel meséltem el észrevételeimet, örülve, hogy nem kételkedik meglátásaim helyességében; hogy Pesten milyen sűrűlódások vannak egyrészt a kormányzó és a kormány, másrészt a vezérkar között, erről nem sokat tudtam, a frontszolgálat távol tartott a központi eseményektől, minden hátsó gondolat nélkül fejttem ki a vezérkar főnökével homlokegyenest ellenkező nézeteimet. Augusztus végén volt ez, s a kormányzó pár nap múlva már döntött is. Elértem azt, hogy én, a győri suszter fia kaptam meg ama legnagyobb kitüntetésnek számító tisztséget, ami után az arisztokrata családból származó tábornokok közül is többen hiába sóvárog-

tak. Emlékszel rá, valóban büszke voltam akkor, mint előbb is már több alkalommal; nem fukarkodott velem a pálya, bátorságomért, szorgalmamért, önfeláldozásomért megkaptam az elismerést; ennek fogtam fel ezt az utolsó nagy lehetőséget is.

Tudtam akkor is, hogy amit elfogadok, roppant nagy felelősséggel jár, rendkívül nehéz feladatra vállalkozom; pár évvel ezelőtt voltam én már a vezérkari főnök helyettese, ismertem azt a munkát, de más békeidőben és megint egészen más, amikor háborúban áll az ország, mégpedig kilátástalan háborúban, ahogy én láttam akkor. Be kellett volna ismernem, hogy gyöngé vagyok, hogy nincs elég erőm az emberfeletti képességeket követelő feladatok teljesítésére, szerényen meg kellett volna köszönnöm a bizalmat, s kimenteni magam, otthagyni a harcteret, amely győzelmek helyett csak kudarcok sorozatát ígerte. Végül is ez hiányzott, ez vészett ki belőlem: a dolgok józan megítéléséhez nélkülözhetetlen szerénység. Magammal beszélgetve tőled kérdezném ezt, de (mentegetőzés?) nyomban to-lakszik a válasz, pillanatnyi időt sem engedve most a dilemmázásnak: sokéves szolgálatom alatt semmi sem állt távolabb tőlem, mint a felelősség elől való gyáva menekülés, hát a kormányzó előtt sem engedhettem meg magamnak, hogy a felelősségtől való félelmemben kibúvót keressek, így próbálva meg elkerülni a felkínált magas beosztással járó veszélyes, nagy kockázatot, amiben aztán csakugyan bővelkedtek a mindennapjaim.

Sosem voltam nagyravágyó, ha feladatot kaptam, azt nem a remélt előléptetés vagy kitüntetés reményében igyekeztem tőlem telhetően a lehető legjobban teljesíteni, hanem mert vallottam, hogy az ember, hogy mindenki igyekezzen önmagából a legtöbbet nyújtani; megköveteltem ezt beosztottjaimtól is, de önmagammal sem tettem kivételt. A szorgalmas munka, a bátor magatartás, az önfeláldozó helytállás nem kerülte el a figyelmem, megkapta az őt megillető megbecsülést, ahogy megkaptam én is, s ezt bizonyítja - ma is becsvágygal gondolok erre - pályám töretlen fölfelé ívelése. Mikor az ember jól választja meg hivatását, mikor szereti a munkáját, mikor megtanul mindent, ami elvégzéséhez szükséges, mikor nem sajnálja a fáradságot és önfeláldozóan végzi a dolgát, akkor megvan a feltétele a boldoguláshoz. Tudtam, hogy származásom engem nem fog a méltóságok közé emelni, ha érvényesülni akarok, akkor minden megbízatást a lehető legjobban kell teljesítenem, csak így, kitűnve tudom felhívni magamra a figyelmet. S a figyelem nem is került

el, a hadapródiskola után pár év szolgálat, majd innen Pestre az előkészítőbe, utána meg Bécsbe a hadiskolába. Kedvem leltem a lelkiismeretes munkában, talán ezért is adódott igazán sok alkalom az öröme, az egyik a legnagyobbak közül éppen ez volt, huszonhárom éves koromban szemeltek ki a sok száz vagy ezer fiatal tiszt közül mindenekelőtt annak alapján, amit a néhány évi szolgálatban felmutattam; arról győzött ez meg, én így fogtam fel, hogy az utat, amin haladok, jól választottam meg, s feletteseim úgy látják, a bécsi iskola után a vezérkarban is megállok a helyem; az első nagy siker, amit fáradozásomnak, erőfeszítéseimnek köszönhettem.

Amin elindultam, a becsületes munka útját jártam tovább, s most, elérkezvén életem hatvanadik évéhez, amikor élvezhetném a kiérdemelt pihenést, most... Nos, nem tudom, borzalmas belegondolni, hogy én ekkora tévedésben éltem, amit abban a szent hitben tettem, hogy becsülettel szolgálom a hazámat, hát lehetséges, hogy az mind csupa gonosztett volt, amiért a legsúlyosabb büntetés a megérdemelt jutalom?

Hiába a kérdés, a kérdések kínzó sokasága, nincs, aki megválaszolni vagy legalább megérteni akarná őket. Önmagamban magammal vitatkozhatok csak. Hogy néha tévedtem, hogy hibákat is elkövettem, ezt most már magam is belátom. Hogy ezek súlyos következményekkel jártak, azt sem tagadhatom. Beismerő vallomást teszek. De nyomban hozzá kell fűznöm: merre-e valaki azt állítani, hogy azokban az időkben az én helyemben nem követett volna el súlyos hibákat? Ám hozzám nem méltó mentegetődzés lenne ez, nem csökkentené felelősségem súlyát. Törekvéseim tisztaságát azonban nem vonhatja kétségbe senki, s amit vallomásom elején a bírónak mondtam, hogy nem érzem magam bűnösnek, az én lelkiismeretem tiszta, e meggyőződésemtől eltántorítani nem hagyom magam. Ezekről itt biztosan nem.

A bánásmód Pesten sem volt jobb, s a veszély, a legnagyobb, engem itt is bajtársaim tanúvallomásától fenyeget. Hihetetlen ez: a németeknél is a beosztottjaim jelentgettek fel, így akarván elnyerni kegyeiket, (végül ez sikerült is nekik), most itt, a kommunistáknál is az a volt bajtársam vállalja a koronatanú szerepét, akinek a megmentéséért, amikor bajba került, mindent elkövettem, s kiállításomnak a következményeit ma is viselnem kell.

Hányszor kellett megvédenem őt is, másokat is az újvidéki vérengzések miatt, s nem is csak a hivatalos megbeszéléseken, hanem baráti társaságokban is,

amikor a legélesebb hangon ítélték el a tisztogatási műveletekben tanúsított magatartásukat. Nem engedtem bántani őket, ragaszkodtam hozzájuk akkor is, amikor már szinte egyedül maradtam a nézetemmel. Ekkor is tévedtem? Hát lehet, hogy azokban is csalódom kell, hogy éppen azok okozzák a legkeserűbb csalódást, akik mellett parancsnoki kötelességérzetből mindent kockára téve a végsőkig kitarítottam?

Örökös önmarcangolás. Bele kell örülnöm. Én voltam annyira együgyű, vagy az ő romlottságuk nem ismer határt?

Negyvenhárom augusztusa, szeptembere. Nagy orosz támadások, német visszavonulás. Valamit tenni kellene. Létrejöttek az első kapcsolatok az amerikaiakkal. A legnagyobb titoktartás mellett, a németek nehogy megneszeljék. A politikusok lármája egyre hangosabb, az ellentétek egyre élesebbek. A jobboldaliak követelik, hogy vigyünk ki minden katonát a frontra, a baloldal, az angolpártiak az azonnali kilépést, a németekkel való fegyveres szembefordulást sürgetik. S egyik is, másik is azt tartja, hogy az ő érvei elvitathatlanok. Hogy mindkét elgondolás megvalósítása egyaránt rettenetes véráldozatot követelne, azzal nem törődnek. Erről vitatkoztam BZSE képviselővel is. Megszállott magyar fajvédő, naiv elképzelései vannak, szerinte is csak az elhatározás hiányzik, s már ki is üztük a németeket az országból. Az irodámba hívtam meg, ott beszélgettünk, majd egyik barátjához mentem vacsorára, egy vezérkari ezredessel együtt. Sejtettem, hogy megint erről lesz szó. Fejükbe vették, arról akarnak meggyőzni, hogy a németek elvesztették a háborút, halaszthatatlanul ki kell lépnünk a szövetségből, szembe kell fordulnunk velük, ezt követeli a magyarság érdeke, s minden eszközzel meg kell akadályozni, hogy a német származású, németbarát tábornokok katasztrófába sodorják az országot. Hallottam, egy ilyen memorandumot talán a miniszterelnöknek is átadtak. BZSE aztán nekem is megküldte. Ez a vacsora is amolyan ürügy lesz csak, keresik az alkalmat, hallani akarják a véleményemet, meg szeretnének nyerni az ügynek, rá akarnak venni, hogy támogassam az elképzeléseiket. Amit katonai téren terveznek, az gyerekes dolog, nem lehet komolyan venni, de szándékukkal egyetértek; amiről ők gondolkodnak, annak, a kiugrásnak az érdekében én már eddig többet tettem, mint gondolnák, de - kiben lehet ma maradéktalanul megbízni? – nem állhatok ki eléjük előadni, milyen vonalakon keresztül keresem a kapcsolatot az angolszászokkal. Meg kellene érteniük: hogy megtesszük-e vagy sem, amit szükségesnek tartunk,

az nem a szándékon múlik, nemcsak azon; a lehetőségeket nem szabad figyelmen kívül hagyni, különben hiába a jó szándék, nagyobb katasztrófát idézhetünk elő, mint amit el szeretnénk kerülni. Aki ezt nem hajlandó figyelembe venni, az veszélyes kalandba sodorhatja az országot. Mégis vagy éppen ezért elfogadtam a meghívást, beszélgetnünk kell ezekről a dolgokról, talán ez is a feladataim közé tartozik, meg kell értetnem velük, elképzeléseik milyen következményekkel járhatnak.

Persze nem lehetnek illúzióim, nehezen megy az ilyen meggyőzés, láthattam ezt a BZSE-vel folytatott vitámban is, barátjával talán könnyebben szót érthetek. Most volt ez, alig három éve, szinte szájamban érzem a bécsi szelet ízét, mégis mintha egy örökkévalóság múlt volna el azóta, szinte a másvilágról tekintek vissza rá, hiszen számomra mindez már végérvényesen elérhetetlen álom marad. A bécsi szeletről, a csirkecomb-ról, egy olyan szeptember eleji vacsoráról, annak a budai háznak az esti hangulatáról én már csak ábrándozhatok, két vagy három napig tarthat még a tárgyalás, és azután...

Végighallgattam a többiek vallomását, Feketehalmyval, Grassival, Zöldivel szembesítettek is, borzasztó ez, mi történhetett velük, el sem tudom hinni, egyszerűen nem lehet igaz, hogy a szerbeket meg a zsidókat válogatás nélkül kiterelték az utcára, aztán hajtották őket le a Dunához, levetkőztették, kifosztották a szerencsétleneket, majd lövöldözték őket sorban a jég alá; megértem, hogy a kommunistákkal, a terroristákkal kímélet nélkül elbánnak, akik felgyújtják a búza-

kereszteket, lelövik az őrséget, bombát dobnak az üzletek kirakatába, azok nem érdemelnek mást, de hogy kivétel nélkül mindenkit így... Mondott utána hajmeresztő dolgokat nekem is FCZF: - „Itt nem maradt több partizán, mehet az V. hadtest az orosz frontra.” Mint annyi más félbolond tiszt, ő is arról álmodozott, hogy majd a németekkel együtt fog bemasírozni Moszkvába. Titokban talán kapott is ilyen sugallatot a németektől. De még ha így is van, még az elvakultságával sem lehetne megmagyarázni, amit csinált. A többiek, így Grassy is őt teszik felelőssé, azt állítja, FCZ mint parancsnok elégedetlen volt az első nap végén, amiért nem fogták el a partizánokat, s kijelentette, hogy halottakat akar látni. Grassy arra is emlékezett, hogy amikor az én mérséklésre felszólító táviratom megérkezett, azt mondta: „Nem értem, mit avatkozik bele Szombathelyi, nem történt itt semmi...” Siralmas, ahogy mindegyik a feljebbvalóját okolja, annak a parancsára hivatkozva próbálja kisebbiteni saját felelőségét, kölcsönös és kíméletlen vádaskodás; különösen Zöldi, a csendőrparancsnok tűnt ki ebben, ő már a kárpátaljai akciókban is elvesztette az eszét, sok kellemetlenséget okozott, nem lehet véletlen, hogy amikor bíróság elé állítottuk, az ítélethirdetés előtt a honvédtisztekkel együtt a németek őt is megszóktették. Akár Feketehalmy szeméből, az övéből is gyűlölet árad, nem maradt más kívánságuk, minthogy engem is velük együtt végezzenek ki, hát lehetséges, hogy elvetemült gonosztevők...